

Ks. GRZEGORZ BACHANEK

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Wydział Teologiczny

ZNACZENIE PRAWA NATURALNEGO WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE WEDŁUG J. RATZINGERA/BENEDYKTA XVI

THE MEANING OF THE NATURAL LAW
IN THE CONTEMPORARY WORLD
ACCORDING TO J. RATZINGER/BENEDICT XVI.

ABSTRACT:

J. Ratzinger/Benedykt XVI wskazuje na znaczenie prawa naturalnego jako podstawy polityki troszczącej się o sprawiedliwość. Prawo to chroni przed samowolą władzy, niesprawiedliwością większości, totalitaryzmem państwa. Poszanowanie prawa naturalnego stanowi konieczny warunek pokoju. Przekonanie o istnieniu prawa, które może być poznane przez wszystkich ludzi, umożliwia autentyczny dialog osób różnych kultur i religii. W obliczu współczesnej globalizacji i ruchów migracyjnych dialog ten nabiera szczególnego znaczenia.

Prawo naturalne umożliwia rozpoznanie i obronę praw człowieka oraz uznanie godności ludzkiej osoby. Staje się ono szczególnie istotne dzisiaj, w obliczu tzw. dyktatury relatywizmu. Odzyskanie świadomości moralnego charakteru bytu ma istotne znaczenie dla przetrwania ludzkości. Koncepcja prawa naturalnego to jedno z największych osiągnięć europejskiej kultury i stanowi o jej wielkości.

J. Ratzinger/Benedict XVI indicates the meaning of the natural law as the basis of justice-sensitive politics. That law protects us against the lawlessness of the rulers, the injustice of the majority, the totalitarianism of the state. The respect for the natural law is a necessary condition of peace. The conviction about the existence of the law which could be recognized by all the people enables authentic dialogue of persons from various cultures and religions. In the face of contemporary globalization and migration movements, that dialogue becomes particularly important.

The natural law makes it possible to recognize and to defend human rights and to acknowledge human dignity. It is particularly important today, in view of the so-called dictatorship of relativism. Regaining the awareness of the moral nature of existence is vitally important for the survival of the humanity. The concept of the natural law constitutes one of the greatest achievements of the European culture and determines its greatness.

We współczesnym świecie, naznaczonym wieloma konfliktami, zagadnienie prawa naturalnego wydaje się szczególnie aktualne. W swoim artykule pragnę ukazać spojrzenie wybitnego katolickiego teologa Josepha Ratzingera, sprawującego w latach 2005–2013 posługę biskupa Rzymu jako Benedykt XVI, dotyczące

znaczenia koncepcji prawa naturalnego dla ludzkiej społeczności i człowieka żyjącego dzisiaj. Warto opisać, choć z konieczności w sposób skrótowy, liczne aspekty tej szerokiej i ważkiej problematyki.

1. Prawo naturalne jako podstawa polityki ukierunkowanej ku sprawiedliwości

J. Ratzinger przypomina o potrzebie poznania najwyższych wartości, będących podstawą polityki moralnie sprawiedliwej, mających moc obowiązującą wszystkich niezależnie od praw uchwalanych przez większość. Ze smutkiem zauważa, że dzisiaj prawo naturalne nie jest uznawane przez wszystkich za coś oczywistego, ale widzi się w nim często partykularną naukę katolicką. Dostrzega tutaj przejaw kryzysu rozumu politycznego i samej polityki¹.

W swoim przemówieniu w Bundestagu w 2011 roku, które było związane z pierwszą papieską wizytą w niemieckim parlamencie, Benedykt XVI podkreślił znaczenie polityki jako troski o sprawiedliwość. W Niemczech, które doświadczyły w swojej historii oddzielenia władzy od prawa, szczególnego znaczenia nabiera problem odróżnienia prawa dobrego od prawa pozornego. W podstawowych kwestiach, dotyczących godności człowieka i człowieczeństwa, zasada większości nie wystarcza. Prawdziwymi źródłami prawa są natura i rozum². Przy pozytywnym stosunku do demokracji autor wyraźnie zaznacza, że nie wszystkie kwestie mogą być rozstrzygane na drodze procedur opartych na zasadzie decyzji większości, ponieważ istnieją zasady etyczne, które nie mogą być przedmiotem negocjacji³.

12 lutego 2007 roku, zwracając się do uczestników międzynarodowego kongresu na temat prawa naturalnego, zorganizowanego przez Papieski Uniwersytet Laterański, papież wskazuje na konieczność refleksji nad prawem naturalnym, które chroni przed samowolą władzy, ideologicznymi oszustwami, a także pomaga ustawodawcom⁴.

J. Ratzinger wielokrotnie ostrzega przed oderwanym od moralności i sumienia działaniem w dziedzinie polityki. Polemizując z marksizmem, przypomina, że nie wolno w imię przyszłości odrzucić podstawowych praw, wynikających z szacunku

¹ Por. J. Ratzinger, *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, tłum. S. Czerwik, Kielce 2005, s. 61-63.

² Por. *Potrzebujemy Boga – podróż apostołska Benedykta XVI do Niemiec*, „Wiadomości KAI” 2011, nr 39, s. 3, 15; Benedykt XVI, *Serce rozumne. Refleksja na temat podstaw prawa, Przemówienie w Bundestagu, Berlin, 22 września 2011*, <http://www.opoka.org.pl/aktualnosci/news.php?id=39463&s=opoka> [dostęp: 27.03.2017]. Na mocne podkreślanie przez papieża Benedykta XVI znaczenia prawa naturalnego, w szczególności podczas przemówienia w Bundestagu, zwraca uwagę bp Józef Kupny. Por. *Głos Episkopatu w sprawach społecznych jest niezbędny! Rozmowa z przewodniczącym Rady ds. Społecznych Episkopatu bp. Józefem Kupnym*, „Wiadomości KAI” 2012, nr 2, s. 4.

³ Por. J. Mysona-Byrska, *Demokracja to „trud codzienny”, a nie „wielka obietnica”*. Joseph Ratzinger o demokracji, w: *W kręgu teologii Josepha Ratzingera – Benedykta XVI. Wykłady otwarte w zamiejscowym ośrodku Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Gliwicach (2006/2007)*, red. K. Wolsza, Opole 2008, s. 155-156.

⁴ Por. *Stolica Apostolska 2007 – najważniejsze wydarzenia*, „Wiadomości KAI” 2008, nr 2, s. 27.

dla ludzkiej osoby: „Czy zatem zbrodnia, morderstwo na przykład, stają się legalnymi środkami kształtowania przyszłości?”⁵.

Teolog wskazuje na znaczenie koncepcji prawa naturalnego dla istnienia ludzkiej wspólnoty. Ukazuje myśl Platona na tle kryzysu duchowego i politycznego starożytnej Grecji szóstego i piątego stulecia przed Chrystusem. W sytuacji podważenia elementarnego zaufania do bytu i społeczności następuje rozpad wspólnoty. Platon, odwołując się do Sokratesa, formułuje prawo natury bytu. Przeciwstawia się zdecydowanie prawu silniejszego. Wskazuje na sprawiedliwość jako na właściwą rzeczywistość, bardziej istotną niż samo biologiczne bytowanie. W filozofii Platona widzi teolog próbę odbudowy wspólnoty i stworzenia nowych fundamentów dla polityki poprzez podjęcie głębokich problemów sprawiedliwości i śmierci⁶.

Porządek prawny państwa nie jest czysto zewnętrzną regulacją, ale wyrazem dążenia ludzi ku sprawiedliwej formie współistnienia, dążenia opartego na prawie rozpoznawanym przez człowieka w swoim wnętrzu⁷.

2. Wobec totalitaryzmu

J. Ratzinger przypomina wrogość Adolfa Hitlera wobec moralności i ludzkiego sumienia. Dyktator postulował wyzwolenie człowieka od sumienia. Teolog wskazuje na znaczenie sumienia w obronie przed totalitaryzmem. Ukazuje sumienie jako uznanie przez człowieka siebie samego i innych ludzi za Boże stworzenia, które trzeba uszanować. W ten sposób pośrednio wskazuje na znaczenie prawa naturalnego w wyznaczaniu granic ludzkiej władzy, w oporze wobec zniewolenia człowieka⁸.

Papież ostrzega: „Kiedy zaprzecza się prawu naturalnemu i wypływającej z niego odpowiedzialności, dramatycznie otwiera się droga ku relatywizmowi etycznemu w wymiarze jednostkowym i totalitaryzmowi państwa na płaszczyźnie politycznej”⁹. Na związek między odrzuceniem prawa naturalnego a usprawiedliwieniem ustroju dyktatorskiego zwraca uwagę Javier Hervada¹⁰.

3. Prawo naturalne a pokój w społeczeństwie

Benedykt XVI podczas swojej pielgrzymki do Libanu w 2012 roku, która była jego ostatnią zagraniczną pielgrzymką, ukazuje związek prawa naturalnego z pokojem. W obliczu straszliwej wojny domowej w Syrii papież przypomina, że pokój

⁵ J. Ratzinger, *Kościół – Ekumenizm – Polityka*, Poznań–Warszawa 1990, s. 215.

⁶ Por. tenże, *Śmierć i życie wieczne*, tłum. M. Węclawski, Warszawa 2000, s. 77-80.

⁷ Por. tenże, *Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach*, tłum. G. Sowinski, Kraków 2001, s. 150.

⁸ Por. tenże, *Kościół – Ekumenizm...*, s. 212-216.

⁹ Benedykt XVI, *Prawo naturalne podstawą obrony godności człowieka. Audiencja generalna, 16 czerwca 2010*, tłum. S. Tasiemski, „Wiadomości KAI” 2010, nr 25, s. 22.

¹⁰ Por. J. Hervada, *Prawo naturalne. Wprowadzenie*, tłum. A. Dorabalska, Kraków 2011, s. 74.

w społeczeństwie jest powiązany z poszanowaniem godności każdej osoby ludzkiej, z uznaniem świętości jej życia, z szacunkiem dla rodziny jako pierwszego wychowawcy do pokoju. Ludzki duch ma wrodzone poczucie piękna, dobra i prawdy. Społeczeństwo Bliskiego Wschodu było i jest bardzo zróżnicowane. W Libanie od wieków mieszkają wspólnie chrześcijanie i muzułmanie. Jednak dialog między ludźmi jest możliwy tylko przy świadomości istnienia wartości zakorzenionych w naturze osoby ludzkiej i stąd wspólnych wszystkim wielkim kulturom. Do takich praw podstawowych każdej osoby ludzkiej należy m.in. wolność religijna¹¹.

Wskazując na znaczenie wolności religijnej dla pokoju na świecie, papież podkreśla ścisły związek dialogu między wyznawcami różnych religii ze wspólnym poszukiwaniem prawdy, która ostatecznie pochodzi od Boga¹².

4. Możliwość dialogu ludzi o różnych przekonaniach religijnych

J. Ratzinger zwraca uwagę na zasługi Francisco de Vitoria (+1546), hiszpańskiego myśliciela, który w XVI wieku rozwijał ideę prawa narodów, poszukując prawa, które umożliwiłoby współistnienie ludów bardzo różniących się między sobą. W obliczu odkrycia Ameryk takie poszukiwanie wspólnego prawa nabrało szczególnej aktualności.

W dobie rozłamu, jaki dokonał się w społeczności chrześcijańskiej w wyniku reformacji, ważne zadanie podjęli Hugo Grocjusz (+1645), Samuel von Pufendorf (+1694) i inni rozwijający ideę prawa naturalnego, jako prawa opartego na rozumie, przekraczającego granice konfesji¹³.

Według Ratzingera nie jest przypadkiem, że idea prawa naturalnego była formułowana w chrześcijaństwie w spotkaniu z Arabami i przejęta za ich pośrednictwem filozofią grecką¹⁴.

Kwestii dialogu ludzi różnych religii, zastanawiających się nad prawem człowieka do wolności religijnej i niedopuszczalnością nawracania siłą, dotyka Benedykt XVI w swoim słynnym przemówieniu w Ratyźbonie¹⁵. W obliczu zjawiska globalizacji i nasilających się ruchów migracyjnych pytanie o podstawy etyki i prawa staje się szczególnie aktualne.

¹¹ Por. Benedykt XVI, *Niech Libańczycy świadczą, że Bóg pragnie pokoju! Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z członkami libańskiego rządu, instytucji państwowych, korpusu dyplomatycznego oraz zwierzchnikami religijnymi i przedstawicielami świata kultury. Baabda, 15 września 2012*, tłum. S. Tasiemski, „Wiadomości KAI” 2012, nr 38, s. 12-14.

¹² Por. tenże, *Wolność religijna drogą do pokoju. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2011*, „Wiadomości KAI” 2010, nr 51/52, s. 22.

¹³ Por. J. Ratzinger, *Wykłady bawarskie z lat 1963-2004*, tłum. A. Czarnocki, Warszawa 2009, s. 227.

¹⁴ Por. tenże, *Naturrecht, Evangelium und Ideologie in der katholischen Soziallehre. Katholische Erwägungen zum Thema*, w: *Christlicher Glaube und Ideologie*, hg. K. von Bismarck, W. Dirks, Berlin–Mainz 1964, s. 25.

¹⁵ Por. Benedykt XVI, *Wiara, rozum i uniwersytet. Wspomnienia i refleksje. Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki na uniwersytecie w Ratyźbonie, 12 września 2006 roku*, tłum. T. Sotowska, „Wiadomości KAI” 2006, nr 38, s. 13-16.

5. Prawo naturalne podstawą obrony godności człowieka

W jednej ze swoich audiencji generalnych poświęconych postaci i myśli św. Tomasza z Akwinu Benedykt ukazuje miejsce rozumu w chrześcijańskiej perspektywie moralnej. Rozum ludzki jest w stanie poznać naturalne prawo moralne. Wszyscy ludzie zarówno wierzący, jak i niewierzący są powołani do rozpoznania wymogów ludzkiej natury i inspirowania się nimi w formułowaniu praw wydawanych przez władze cywilne i polityczne. Obrona powszechnych praw człowieka i uznanie bezwzględnej wartości godności ludzkiej osoby wymaga istnienia fundamentu, którym jest prawo naturalne ze wskazywanymi przez nie niepodważalnymi wartościami. Papież zaznacza, że doktryna dotycząca godności osoby ludzkiej dojrzewała w środowiskach intelektualnych czerpiących z dziedzictwa św. Tomasza z Akwinu¹⁶.

Odwołując się do tajemnicy stworzenia, papież podkreśla niepowtarzalną i szczególną pozycję człowieka w świecie. Jednym z elementów, które wskazują na wyjątkowość człowieka, jest to, co tradycja filozoficzna nazywa „prawem naturalnym”. Człowiek, który otrzymał dar rozumu, wolności i sumienia, obdarzony poczuciem odpowiedzialności, odczuwa wewnętrzny impuls, by czynić dobro, a unikać zła, by żyć zgodnie z prawem *wypisanym w sercu*¹⁷.

Na podstawie przekonania o istnieniu Boga Stwórcy rozwinęła się idea praw człowieka, idea równości wszystkich ludzi wobec prawa, świadomość nienaruszalnej godności ludzkiej osoby, poczucie odpowiedzialności ludzi za własne postępowanie¹⁸.

6. Prawa człowieka a prawo naturalne

Podczas obchodów sześćdziesiątej rocznicy ogłoszenia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka papież Benedykt XVI podkreślił znaczenie prawa naturalnego wpisanego przez Boga w ludzkie sumienie. Prawo to stanowi wspólny mianownik dla wszystkich ludzi i narodów. Jest uniwersalnym przewodnikiem, który wszyscy ludzie mogą poznać i na podstawie którego mogą się porozumieć. Stanowi solidny fundament praw człowieka. W szczególny sposób wskazywał papież na rolę Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w dialogu kultur na temat wolności i praw ludzi¹⁹.

¹⁶ Por. tenże, *Prawo naturalne podstawą obrony...*, s. 22.

¹⁷ Por. tenże, Adhortacja apostołska *Verbum Domini. O Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Kraków 2010, nr 9. Papież odwołuje się tutaj do dokumentu Międzynarodowej Komisji Teologicznej *W poszukiwaniu etyki uniwersalnej: nowe spojrzenie na prawo naturalne*. Komisja swoją publikacją włączyła się w poszukiwania uniwersalnej etyki w okresie globalizacji. Wskazała ona, że obiektywne wartości prawa naturalnego nadal pozostają podstawą etyki uniwersalnej. Prawo naturalne bazuje na jasno sprecyzowanym pojęciu człowieczeństwa. Jest obecne w wielu tradycjach etycznych, kulturowych i religijnych – por. *Międzynarodowa Komisja Teologiczna o prawie naturalnym*, „Wiadomości KAI” 2009, nr 25, s. 26.

¹⁸ Por. Benedykt XVI, *Serce rozumne...* [dostęp: 27.03.2017].

¹⁹ Por. *Prawa człowieka wynikają z prawa naturalnego*, „Wiadomości KAI” 2008 nr 51/52, s. 35.

W perspektywie historycznej J. Ratzinger zwraca uwagę na anglosaski nurt oświecenia, nastawiony bardziej na prawo naturalne. Myślenie kierujące się prawem naturalnym cechuje krytycyzm wobec prawa pozytywnego. Ten nurt myślenia przyjmuje, że od chwili stworzenia człowiek posiada prawa, które muszą być uznane w imię sprawiedliwości. W szczególności – stworzony jako istota wolna – ma prawo do wolności. W samym człowieku istnieją prawa pochodzące z jego natury. Z tego sposobu myślenia rozwinęła się idea praw człowieka. Sprzeciwia się ona zarówno absolutyzmowi władzy państwowej, jak i despotyzmowi pozytywnego ustawodawstwa. Jest to idea także metafizyczna, zakładająca, że w samym bycie istnieje etyczne i prawne roszczenie. Można dostrzec zbieżność pojęcia natury znajdującego się u podstaw idei praw człowieka z pojęciem natury występującym w Liście do Rzymian (Rz 2,14). Oczywiście w oświeceniowym ujęciu istnieje także pewna specyfika. Wymaga się tutaj przede wszystkim uznania praw jednostki wobec instytucji. Podkreśla się, że człowiek ma prawa, które powinny być chronione przed wspólnotą. Jednostka uważana jest za nośnik wolności, a celem staje się jej pełna emancypacja²⁰. To wskazanie przez J. Ratzingera na pozytywne elementy myśli oświeceniowej prawdopodobnie wynika z dążenia do ukazania koncepcji prawa naturalnego jako wielkiej wartości całej ludzkiej kultury. Tym niemniej autor nie przemilcza tkwiących w myśli oświeceniowej ograniczeń i niebezpieczeństw²¹.

J. Ratzinger nie przemilcza zasług katolików w walce o prawa człowieka. Przypomina piękną postać Bartolomea de las Casas (+1566), wielkiego obrońcy Indian w okresie podboju Ameryki, a także niektóre prawa królestwa Hiszpanii. Pierwsze ustawy królowej Izabeli uznały wszystkich Indian za wolnych poddanych Korony i zakazały czynienia z nich niewolników. Po Prawach z Burgos (1512) powstały Prawa Nowe (1542), będące próbą zapewnienia Indianom pełnej wolności i ochrony prawnej²².

Przypominając myśl średniowiecznego uczonego Jana z Salisburys (+1180), Benedykt zwraca uwagę na aktualność jego rozważań dotyczących prawa naturalnego. Jan z Salisburys wskazywał, że istnieje prawda obiektywna i niezmienna, dostępna ludzkiemu rozumowi, dotycząca praktycznego i społecznego działania. To prawo naturalne powinno być inspiracją dla praw stanowionych przez ludzi oraz dla władz politycznych i religijnych. Prawo naturalne odznacza się sprawiedliwością, to znaczy przyznaniem każdej osobie należnych jej praw. Papież wskazuje na współczesne znaczenie tej myśli. W sytuacji występującego w wielu krajach rozejścia się rozumu i wolności, w sytuacji dyktatury relatywizmu, który niczego nie uznaje za pewnik, ale skupia się na znaczeniu własnego „ja” i jego zachcianek, szczególnego znaczenia nabiera obiektywna prawda o człowieku i jego godności. Trzeba bronić praw chroniących świętość ludzkiego życia, godność małżeństwa

²⁰ Por. J. Ratzinger, *Wiara – prawda – tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, Kielce 2005, s. 189-190.

²¹ Na temat indywidualizmu i zagubienia etyki obowiązków w myśli oświeceniowej pisze H. Maier. Por. H. Jakuszko, *Krytyka oświeceniowych koncepcji prawa naturalnego*, w: *Substancja. Natura. Prawo naturalne*, red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, P. Gondel, Lublin 2006, s. 292.

²² Por. J. Ratzinger, *Kościół – Ekumenizm...*, s. 216-218.

mężczyzny i kobiety, wolność religijną, a także bronić praw, które szanują równość ludzi i służą pomocniczości i solidarności w wymiarze krajowym i międzynarodowym²³.

W obliczu duchowego kryzysu Europy, dyktatury relatywizmu, dominacji kultury śmierci wskazuje Benedykt XVI na prawo naturalne jako bastion przeciwko samowoli władzy i ideologicznym manipulacjom. Istnieją wartości nienegocjowalne, chroniące życie, godność, dobra osoby ludzkiej i jej prawo do rozwoju²⁴.

We współczesnym społeczeństwie istnieje pewien niepodlegający dyskusjom zmieniony kanon wartości, który równocześnie pozostaje niejasny i zawiera mroczne elementy. Często kwestionowane jest prawo do życia każdej ludzkiej istoty w imię zniekształconego przez elementy mityczne rozumienia wolności i nauki. Mrocznym punktem pozostaje wolność ośmieszania i wyszydzania tego, co święte, szczególnie dla chrześcijan. Kwestionowana jest społeczna wartość małżeństwa i rodziny. Pojęcia pokoju, sprawiedliwości i troski o stworzenie pozostają nieokreślone w swojej treści. Autor zwraca uwagę na trudność podjęcia racjonalnego dyskursu wokół podstawowych wartości moralnych. Widzi potrzebę uleczenia rozumu, by na nowo stał się on *recta ratio*²⁵.

7. Prawo naturalne a kwestia przetrwania ludzkości

J. Ratzinger dostrzega, że poszerzanie ludzkiej władzy nad stworzeniem prowadzi stopniowo do eksperymentów śmiertelnie groźnych dla ludzkości i świata. Stąd rodzi się pilna konieczność rozpoznania, że stworzona rzeczywistość ma swoją miarę, której naruszenie prowadzi na drogę ku samozniszczeniu²⁶.

Teolog, nawiązując do refleksji niemieckiego fizyka Wernera Heisenberga, podkreśla, że dzieło stworzenia nie jest tylko sprawą rozumu teoretycznego, ale niejako kompasem dla człowieka. Sama natura, jako źródło stworzenia, jest źródłem prawa, podstawą ustawodawstwa. Przypomina ostrzeżenie Heisenberga, że jeśli człowiek w poszukiwaniu swojej drogi przez życie odejdzie od centralnego porządku, mogą wydarzyć się rzeczy straszniejsze niż obozy koncentracyjne i bomby atomowe²⁷.

Ratzinger przypomina refleksję C.S. Lewisa, który zwracał uwagę na wspólną wielkim kulturom intuicję dotyczącą moralnego charakteru samego bytu. Angielski pisarz dostrzegał w myśli Platona, Arystotelesa i stoików, we wczesnym hinduizmie, w chińskiej nauce o Tao opis rzeczywistości, którą można nazwać prawem naturalnym. W załamaniu podstaw moralności widział śmiertelne niebezpieczeństwo dla istnienia człowieka. Ratzinger dostrzega we współczesnym

²³ Por. Benedykt XVI, *Prawo naturalne antidotum na dyktaturę relatywizmu. Audiencja generalna, 16 grudnia 2009*, „Wiadomości KAI” 2009, nr 52/53, s. 27-28.

²⁴ Por. T. Królak, A. Petrowa-Wasilewicz, G. Polak, M. Przciszewski, S. Tasiemski, K. Tomasiak, *Pesymizm i chrześcijańska nadzieja – przesłanie Benedykta XVI*, „Wiadomości KAI” 2013, nr 9, s. 9, 20.

²⁵ Por. J. Ratzinger, *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, Kielce 2005, s. 62-64.

²⁶ Por. tenże, *Dogma und Verkündigung*, München 1973, s. 106

²⁷ Por. tenże, *Bóg Jezusa Chrystusa*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 1995, s. 45, 50-51.

świecie utratę poczucia wartości życia, wyrażającą się w aborcji, eutanazji, terroryzmie czy samobójstwie. W szczególności wskazuje na problem narkotyków, który na przykład w okresie średniowiecza w ogóle nie istniał. Widzi tutaj przede wszystkim protest przeciwko rzeczywistości odczuwanej jako więzienie, znak ostrzegawczy odkrywający próżnię współczesnego społeczeństwa²⁸.

8. Istnienie prawa do oceny moralnej i do sprzeciwu sumienia

Papież przypomina, że ze względu na istnienie prawa naturalnego występuje uprawniona możliwość sprzeciwu sumienia wobec niektórych norm prawa stanowionego. Odwołuje się do zdania Orygenesesa, który twierdził: „Jeśli ktoś znalazłby się wśród Scytów, którzy mają bezbożne prawa, i byłby zmuszony do życia wśród nich (...) zareagowałby bez wątpienia w sposób bardzo rozsądny, gdyby w imię prawa prawdy, które u Scytów jest akurat nielegalne, wraz z innymi, wyznającymi taki sam pogląd, również tworzyłby stowarzyszenia wbrew obowiązującemu prawu...”²⁹.

Nauczanie Benedykta XVI na temat prawa naturalnego dodawało odwagi biskupom w wyraźnej ocenie moralnej praw stanowionych we współczesnej Europie. Powoływali się na nie m.in. polscy biskupi, przypominając, że wobec prawa stanowionego, które nie respektuje zasad prawa naturalnego, każdemu człowiekowi przysługuje prawo do sprzeciwu sumienia³⁰.

9. Koncepcja prawa naturalnego a wielkość europejskiej kultury

Benedykt XVI ukazuje proces odkrywania idei prawa naturalnego. Zwraca uwagę na rolę spotkania filozofów stoickich³¹, uznających społeczne prawo naturalne, z wpływowymi nauczycielami prawa rzymskiego. Dzięki temu spotkaniu w II wieku przed Chrystusem narodziła się zachodnia kultura prawna, mająca zasadnicze znaczenie dla kultury prawnej ludzkości. Teologowie chrześcijańscy włączyli się w ten ruch filozoficzny i prawny, uznając za źródło prawa rozum i naturę, a sprzeciwiając się narzuceniu społeczeństwu prawa religijnego³². Dzięki temu mógł dokonać się rozwój kultury prawnej aż do przyjęcia Powszechnej

²⁸ Por. tenże, *Czas przemian w Europie. Miejsce Kościoła i świata*, tłum. M. Mijalska, Kraków 2001, s. 14-34.

²⁹ Benedykt XVI, *Serce rozumne...* [dostęp: 27.03.2017].

³⁰ Por. M. Przeworski, I. Tyraś, 342. *Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski*, „Wiadomości KAI” 2007, nr 48, s. 5.

³¹ W innej ze swoich prac J. Ratzinger zwraca uwagę na rolę sofistów, Sokratesa i Platona w stawianiu pytań o to, co jest sprawiedliwe, co jest właściwym prawem – por. J. Ratzinger, *Naturrecht, Evangelium und Ideologie in der katholischen Soziallehre...*, s. 25. Szerzej na temat kształtowania się koncepcji prawa naturalnego zob. R. Tokarczyk, *Historia filozofii prawa w retrospektywie prawa natury*, Białystok 1999.

³² J. Ratzinger przypomina nauczanie św. Augustyna, dla którego prawo stanowione przez państwo powinno opierać się na prawie naturalnym, a więc prawie, które zawarte w naturze rzeczy może być rozpoznane przez każdego człowieka, a nie na pozytywnym prawie Bożym możliwym

Deklaracji Praw Człowieka w 1948 roku. Kultura Europy zrodziła się ze spotkania Jerozolimy, Aten i Rzymu, a więc wiary w Boga Izraela, filozoficznego rozumu Greków i prawniczej myśli Rzymu. To potrójne spotkanie tworzy głęboką tożsamość naszego kontynentu³³.

Można dostrzec związek myśli Benedykta z refleksją Jana Pawła II, który zachęcał Europę do odkrycia na nowo autentycznych wartości, które przyniosły jej chwałę, wielkość i znaczenie³⁴.

Papież Benedykt dostrzega w ostatnim półwieczu kryzys idei prawa naturalnego. Zaczęła ona być postrzegana jako specyficzna nauka katolicka, o której nie warto dyskutować w niekatolickim środowisku. Powoływanie się na to określenie zaczęło być źle widziane. Podstawą tej krytyki stała się pozytywistyczna koncepcja natury i rozumu, prowadząca do przekonania, że między bytem a powinnością istnieje niepokonalna przepaść. Takie spojrzenie pomniejsza człowieka i jego rozum, niszczy kulturę Europy, a także prowadzi do rozwoju nurtów ekstremistycznych³⁵.

10. Idea prawa naturalnego a właściwe rozumienie wolności człowieka

Autor dostrzega współczesne tendencje do odrzucenia prawa jako rzekomego przeciwieństwa wolności. Związana jest z tym niechęć do instytucji, przekazu tradycji, autorytetu jako przeciwieństw wolności. Wyraźna jest fascynacja wolnością rozumianą w sposób anarchistyczny. Ten sposób myślenia nawiązuje do koncepcji J.J. Rousseau (+1778)³⁶, według którego wszystko, co jest wytworem rozumu i woli, niszczy naturę, nawiązuje także do występującego u F. Nietzschego (+1900) radykalnego przeciwstawienia dionizyjskiej ekstazy apolińskiemu porządkowi, i do radykalnej krytyki ze strony marksizmu wobec demokratycznej wolności³⁷.

Podczas audyencji dla uczestników sesji plenarnej Papieskiej Komisji Biblijnej, 27 kwietnia 2006 roku Benedykt przypomina prawdę o prawie naturalnym jako odbiciu stwórczej idei Boga w ludzkim sercu. Prawo to jest kompasem i wewnętrzną miarą naszego życia. Współczesne odrzucenie prawa naturalnego wiąże papież z fałszywym przekonaniem o nieusuwalnym konflikcie między wolnością człowieka a wszelką formą prawa. Stąd wyrasta błędny pogląd, że to człowiek swobodnie decyduje o wartości swoich zachowań³⁸.

do rozpoznania jedynie przez wierzących – por. J. Ratzinger, *Volk und Haus Gottes in Augustinus Lehre von der Kirche*, Karl Zink, München 1954, s. 311-313.

³³ Por. Benedykt XVI, *Serco rozumne...* [dostęp: 27.03.2017].

³⁴ Por. A. Szostek, *Fenomen Europy a prawa człowieka, w: Prawo naturalne. W poszukiwaniu fundamentu jedności chrześcijańskiej*, red. J. Nagórny, J. Gocko, Lublin 2002, s. 21-22; Jan Paweł II, *Akt europejski, Santiago de Compostella, 9 listopada 1982*, nr 4.

³⁵ Por. Benedykt XVI, *Serco rozumne...* [dostęp: 27.03.2017].

³⁶ J.J. Rousseau za jedyną legalną formę funkcjonowania władzy ustawodawczej uznawał referendum, nie dopuszczając możliwości przedstawicielstwa prawnego – por. M.A. Krąpiec, *Dziela. Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1993, s. 76.

³⁷ Por. J. Ratzinger, *Wiara – prawda...*, s. 190-194.

³⁸ Por. *Papieska Komisja Biblijna o relacjach między Biblią a moralnością*, „Wiadomości KAI” 2006, nr 18, s. 24.

Bibliografia

- Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska Verbum Domini. O Słowie Bożym w życiu i misji Kościoła*, Kraków 2010.
- Benedykt XVI, *Niech Libańczycy świadczą, że Bóg pragnie pokoju! Przemówienie wygłoszone podczas spotkania z członkami libańskiego rządu, instytucji państwowych, korpusu dyplomatycznego oraz zwierzchnikami religijnymi i przedstawicielami świata kultury, Baabda, 15 września 2012*, tłum. S. Tasiemski, „Wiadomości KAI” 2012, nr 38, s. 12-14.
- Benedykt XVI, *Prawo naturalne antidotum na dyktaturę relatywizmu. Audiencja generalna, 16 grudnia 2009*, „Wiadomości KAI” 2009, nr 52/53, s. 27-28.
- Benedykt XVI, *Prawo naturalne podstawą obrony godności człowieka. Audiencja generalna, 16 czerwca 2010*, tłum. S. Tasiemski, „Wiadomości KAI” 2010, nr 25, s. 21-22.
- Benedykt XVI, *Serce rozumne. Refleksja na temat podstaw prawa. Przemówienie w Bundestagu, Berlin 22 września 2011*, <http://www.opoka.org.pl/aktualnosci/news.php?id=39463&s=opoka> [dostęp: 27.03.2017].
- Benedykt XVI, *Wiara, rozum i uniwersytet. Wspomnienia i refleksje. Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki na uniwersytecie w Ratyźbonie, 12 września 2006 roku*, tłum. T. Sotowska, „Wiadomości KAI” 2006, nr 38, s. 13-16.
- Benedykt XVI, *Wolność religijna drogą do pokoju. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 2011*, „Wiadomości KAI” 2010, nr 51/52, s. 19-23.
- Głos Episkopatu w sprawach społecznych jest niezbędny! Rozmowa z przewodniczącym Rady ds. Społecznych Episkopatu bp. Józefem Kupnym*, „Wiadomości KAI” 2012, nr 2, s. 2, 4-6.
- Hervada J., *Prawo naturalne. Wprowadzenie*, tłum. A. Dorabalska, Kraków 2011.
- Jakuszek H., *Krytyka oświeceniowych koncepcji prawa naturalnego*, w: *Substancja. Natura. Prawo naturalne*. red. A. Maryniarczyk, K. Stępień, P. Gondek, Lublin 2006, 289-306.
- Krąpiec M.A., *Dzieła. Człowiek i prawo naturalne*, Lublin 1993.
- Królak T., Petrowa-Wasilewicz A., Polak G., Przciszewski M., Tasiemski S., Tomasik K., *Pesymizm i chrześcijańska nadzieja – przesłanie Benedykta XVI*, „Wiadomości KAI” 2013, nr 9, s. 9-20.
- Mysona-Byrska J., *Demokracja to „trud codzienny”, a nie „wielka obietnica”. Joseph Ratzinger o demokracji*, w: *W kręgu teologii Josepha Ratzingera – Benedykta XVI. Wykłady otwarte w zamiejscowym ośrodku Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego w Gliwicach (2006/2007)*, red. K. Wolsza, Opole 2008, s. 151-166.
- Papieska Komisja Biblijna o relacjach między Biblią a moralnością*, „Wiadomości KAI” 2006, nr 18, s. 24.
- Potrzebujemy Boga – podróż apostolska Benedykta XVI do Niemiec*, „Wiadomości KAI” 2011, nr 39, s. 3, 15-18.
- Prawa człowieka wynikają z prawa naturalnego*, „Wiadomości KAI” 2008 nr 51/52, s. 35.
- Przciszewski M., Tyraś I., 342. *Zebranie Plenarne Konferencji Episkopatu Polski*, „Wiadomości KAI” 2007, nr 48, s. 5-6.
- Ratzinger J., *Bóg i świat. Wiara i życie w dzisiejszych czasach*, tłum. G. Sowinski, Kraków 2001.

- Ratzinger J., *Bóg Jezusa Chrystusa*, tłum. J. Zychowicz, Kraków 1995.
- Ratzinger J., *Czas przemian w Europie. Miejsce Kościoła i świata*, tłum. M. Mijalska, Kraków 2001.
- Ratzinger J., *Dogma und Verkündigung*, München 1973.
- Ratzinger J., *Europa. Jej podwaliny dzisiaj i jutro*, tłum. S. Czerwik, Kielce 2005.
- Ratzinger J., *Kościół – Ekumenizm – Polityka*, Poznań–Warszawa 1990.
- Ratzinger J., *Naturrecht, Evangelium und Ideologie in der katholischen Soziallehre. Katholische Erwägungen zum Thema*, w: *Christlicher Glaube und Ideologie*, hg. K. von Bismarck, W. Dirks, Berlin–Mainz 1964, s. 24-30.
- Ratzinger J., *Śmierć i życie wieczne*, tłum. M. Węclawski, Warszawa 2000.
- Ratzinger J., *Volk und Haus Gottes in Augustins Lehre von der Kirche*, Karl Zink, München 1954.
- Ratzinger J., *Wiara – prawda – tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, tłum. R. Zajączkowski, Kielce 2005.
- Ratzinger J., *Wykłady bawarskie z lat 1963–2004*, tłum. A. Czarnocki, Warszawa 2009.
- Stolica Apostolska 2007 – najważniejsze wydarzenia*, „Wiadomości KAI” 2008, nr 2, s. 27-31.
- Szostek A., *Fenomen Europy a prawa człowieka*, w: *Prawo naturalne. W poszukiwaniu fundamentu jedności chrześcijańskiej*, red. J. Nagórny, J. Gocko, Lublin 2002, s. 21-43.
- Tokarczyk R., *Historia filozofii prawa w retrospektywie prawa natury*, Białystok 1999.

Słowa kluczowe: prawo naturalne, J. Ratzinger, Benedykt XVI, prawa człowieka, sprawiedliwość, pokój w społeczeństwie

Keywords: natural law, J. Ratzinger, Benedict XVI, human rights, justice, peace in society, law